

UOT 57:37.016

E.F.Safarova, N.N.Əliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
seferovaelnure@mail.ru

БИОЛОГИЯ ДӘРСЛӘРІНДӘ ТӘЛІМ ХАРАКТЕРЛІ “РОЛЛУ ОYUN” ÜSULUNUN ТӘТБІQІ ӘHӘMİYYӘTİ

Açar sözlər: məktəb, həyat, biologiya, rollu oyun, dərס

Biologiyanın tədrisində şagirdlərə həyatı bacarıqların aşılmasında rollu oyunlar üsulunun təbiiqinin əhəmiyyəti böyükdür. Belə ki, rollu oyunların dərslərdə təşkililə şagirdlər canlılar aləminin faydası, yaşayış tərzi, müxtəlifliyini, bir-biri ilə əlaqələrini, onlarda gedən bioloji prosesləri, təbiətin inkişaf qanunauyğunluqlarını daha dərindən mənimsəmək imkanı əldə edirlər. Onlar canlıların rolunu ifadə edir, onların dili ilə danışır, canlıların müxtəlif qruplarının xüsusiyyətlərini əks etdirən rollar fikirləşir, səhnəcik hazırlayır, müəyyən rolun ifadə edilməsi işlərini həyata keçirirlər. Bunun üçün onlar bədii və elmi ədəbiyyatları mütaliə etməli olur, canlıların xüsusiyyətlərinə, bioloji proseslərinə dair biliklər əldə edir. Müəyyən rolun ifadə etmək bacarığına yiyələnirlər. Rollu oyunun təşkil edilməsi şagirdlərdə təqlid etmə, mütaliə, rejissorluq, aparıcılıq, kiməsə, nəyəsə bənzəmə, aktyorluq, yoldaşlarının ifa etdiyi rolları diqqətlə izləmə, öz rolunu ifadə etmədə məsuliyyətli olma, özünü təqdim və təsdiq etmə bacarıqlarını formalaşdırır.

Э.Ф.Сафарова, Н.Н.Алиева

ВАЖНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ «РОЛЕВЫЕ ИГРЫ» НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Ключевые слова: школа, жизнь, биология, ролевые игры, урок

Применение метода «Ролевые игры» в привитии учащимся жизненных навыков при преподавании биологии играет важную роль. Так, благодаря организации ролевых игр на уроках учащиеся получают возможность более глубокого освоения пользы, образа жизни, разнообразия живых существ, взаимосвязи между ними, биологических процессов, протекающих в их мире, закономерностей развития природы. Они разыгрывают роль живых существ, говорят на их языке, придумывают роли, отражающие особенности разных групп живых существ, готовят сцены, выполняют работы для разыгрывания ролей. Для этого они изучают художественную и научную литературу, получают знания об особенностях, биологических процессах живых существ, осваивают навыки разыгрывания определенной роли. Организация ролевых игр формирует у учащихся навыки имитирования, чтения, режиссерства, ведущего, подражания,

актерства, внимательного наблюдения за ролями, разыгрываемыми товарищами, ответственности за разыгрываемую роль, самопрезентации и самоутверждения.

E.F.Safarova, N.N.Aliyeva

THE IMPORTANCE OF APPLYING THE METHOD “ROLE-PLAYING” AS TRAINING IN BIOLOGY CLASSES

Keywords: *school, life, biology, the role of the game, lesson*

Application of the role-playing method in teaching of biology is of great importance for instilling life skills in students. As such, students get the opportunity to learn more about the benefits of the living world, lifestyle, diversity, interrelations, biological processes, regularities of growth in nature by organizing role-playing games in classes. They play the role of living beings, speak their language, think of roles that show the characteristics of different groups of living beings, make sketches, and arrange everything necessary to play a certain role. For this purpose, they have to read fictions and scientific books, and get well informed about the characteristics and biological processes of living beings. They also learn to play a certain role. Students acquire skills such as to imitate, read, direct, lead, emulate someone/something, act, observe the roles played by their peers, be responsible in playing their roles, present and assert themselves thanks to role-playing games.

Biologiyanın tədrisində şagirdlərə həyat bacarıqlarının aşılmasında rollu oyunlar metodlarının tətbiqinin əhəmiyyəti böyükdür. Belə ki, rollu oyunların dərslərdə təşkili ilə şagirdlər canlılar aləminin faydası, yaşayış tərzini, müxtəlifliyini, bir-biri ilə əlaqələrini, onlarda gedən bioloji prosesləri, təbiətin inkişaf qanunauyğunluqlarını daha dərinləndirən mənimsəmək imkanı əldə edirlər. Onlar canlıların rolunu ifadə edir, onların dili ilə danışır, canlıların müxtəlif qruplarının xüsusiyyətlərini əks etdirən rollar fikirləşir, səhnəcik hazırlayır, müəyyən rolun ifadə edilməsi işlərini həyata keçirirlər. Bunun üçün onlar bədii və elmi ədəbiyyatları mütaliə etməli olur, canlıların xüsusiyyətlərinə, bioloji proseslərinə dair biliklər əldə edir. Müəyyən rolun ifadə etmək bacarığına yiyələnirlər. Rollu oyunun təşkil edilməsi şagirdlərdə təqlid etmə, mütaliə, rejissorluq, aparıcılıq, kiməsə, nəyəsə bənzəmə, aktyorluq, yoldaşlarının ifa etdiyi rolları diqqətlə izləmə, öz rolunu ifadə etmədə məsuliyyətli olma, özünü təqdim və təsdiq etmə bacarıqlarını formalaşdırır [1. səh. 77]. Məsələn, 7-ci sinifdə biologiyadan bitkilərin örtülütoxumlular şöbəsi, İkiləpəllilər sinfi üzrə bir neçə fəsilələri: xaççiçəklilər, gülçiçəklilər, paxlalılar, badımcançiçəklilər, mürəkkəbçiçəklilər kimi fəsilələri öyrənirlər. Həmin fəsilələrin içərisində məişətdə geniş miqyasda istifadə etdiyimiz tərəvəz bitkiləri də vardır. Onlara

dair rollu oyunun qurulması və dərsdə ifadə edilməsi şagirdlərə bir sıra həyati bacarıqları aşılayır. Şagirdlər meyvə və tərəvəzlərin qida, dərman kimi faydalarını, onlardan istifadə problemlərinə dair bacarıqlar nümayiş etdirirlər. Meyvə-tərəvəzdən istifadə edilməsinin əhəmiyyətini dərk edərək onlardan lazımınca faydalanırlar. Meyvə tərəvəz bitkilərinə dair səhnəciyin aşağıdakı kimi qurulması problemin həllinə əsaslanır. Örtülütoxumlular şöbəsinin ikiləpəlilər sinfinin sonuncu “Mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsi” mövzusunun tədrisində hazırlanmış səhnəciyini şagirdlər ifa edirlər.

Rollu oyunlar hər hansı bir problemə müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən yanaşmağı tələb edir. Bu üsul şagirdlərə hadisələrin iştirakçısı olmaq və mövcud vəziyyətə başqalarının gözü ilə baxmaq imkanı verir. Biologiya dərslərində rollu oyun üsulunun tətbiqinin əsas əhəmiyyəti şagirdlərin biliyi praktik fəaliyyət nəticəsində öyrənməkləridir. Şagirdlərdə rola girmək və ifadə etmək bacarıqlarını formalaşdırır, tənqidi və yaradıcı təfəkkürü üzə çıxarır, əməkdaşlığı, tolerantlığı inkişaf etdirir, qarşılıqlı inkişafı yaxşılaşdırır. Oyun prosesində uğurlu təlim həyata keçirilir. Səhnəcikdəki rollar şagirdlər arasında bölünür. Hər şagird öz rolu ilə tanış olur, sözlərini hazırlayır. Sonra hazırlanmış ssenari üzrə səhnəcik təşkil edilir. “Bitkilərin insan həyatında əhəmiyyəti” adlanan səhnəciyin aşağıdakı kimi qurulması problemin həllinə müsbət təsir göstərir.

Aparıcı: Səhnəcik aparıcının sözü ilə başlayır və idarə edilir. Dirriyin yaxınlıqdan keçən məktəblilər danışıq səsləri eşidir və diqqətlə qulaq asırlar. Onlar danışıq səslərinin müxtəlif fəsilələrin bitkiləri arasında baş verdiyini müəyyənləşdirdilər. İlk əvvəlcə kələm dedi: Mən xaççiçəklilər fəsiləsindənəm. İkiillik bitkiyəm. Məni insanlar Lənkəran, Dəvəçi və Xaçmaz rayonlarından geniş sahələrdə becəriirlər. Su sevən və soyuğa davamlı bitkiyəm. Tərəvəz bitkisiyəm. Məndən məişətdə müxtəlif yeməklərin, eləcə də turşuların hazırlanmasında istifadə edirlər [4. səh.130].

A: Quşəppəyi kələmin sözlərini eşitdi və cavab olaraq dedi: kələm qardaş mən də qohumunam, çünki sənin fəsiləndənəm, çiçək formulu $K_4L_4E_{4+2}D_1$ -dir. Bir yay ərzində 3-4 dəfə nəsil verirəm. Məndən həm göyerti, həm də dərman hazırlamaq üçün istifadə edirlər. Eyni zamanda qankəsici xüsusiyyətə malikəm. Yarpağımda çoxlu miqdarda C vitamini vardır.

A: Bu sözləri eşidən qızılgül söhbətə qarışdı. Dedi: Mən isə gülçiçəklilər fəsiləsindənəm çiçək formulum $K_5L_5E_{\infty}D_{\infty}$ -dur. Bəzək bitkisi olaraq ətrim hər yeri bürüyür. Mən ətrimlə, gözəlliyimlə hər kəsi valeh edirəm. Fəsilənin şahı hesab olunuram. Həmçinin bəzək bitkisi olmaqla yanaşı, insanlar məişətdə mənim çiçəklərimdən gül suyu, gülqənd, güləb, mürəbbə hazırlayırlar. Məndən ətir, müxtəlif ətirli kremlər, sabun, şampun, yağlar və s. istehsal olunur. Kəsənləri barışdıran mənəm, ad günlərində, bayramlarda, hətta yas mərasimlərində insanların köməyinə gəlirəm. Məndən çox yaraşığıl buketlər

hazırlanır. Müxtəlif rəngli çiçəklərim parkları, bağları, həyətləri bəzəyir.

A: Bu zaman itburnu silkələndi və qızılgülə söylədi: Qızılgül kimi mən də gülçiçəklilər fəsiləsindənəm. Düzdür, Qızılgül məndən daha yaraşığı ola bilər, lakin o, yadda saxlamalıdır ki, mən onun ulu babasıyam. Mənim də yetişmiş meyvələrim C vitamini ilə zəngindir. Bir sözlə, qızılgülün özünü öyməsinə ehtiyac yoxdur. İnsanlar üçün birimiz gözəllik, digərimiz isə tibbi əhəmiyyətinə görə faydalıyıq. Ən əsası isə sən məndən başlanğıc almısan. Mən olmasam, sən də olmazdın. Mənim meyvələrimdən doşab, kompot, şirə və s. hazırlayırlar. Qan təzyiqi olanlar quru meyvələrimin dəmləməsindən istifadə edir və sağalırlar.

A: Noxud da söhbətə qoşuldu: Mən paxlalılar fəsiləsindən olsam da faydalılığım görə heç də itburnundan və digərlərindən geri qalmıram. Çiçək formulum $K_5L_5E_{9+1}D_1$ -dir. Daha çox toxumlarımdan istifadə olunur. Digər fəsilələrin bitkilərindən fərqli olaraq mənim toxumlarımda ətdə olan qədər zülal vardır. Toxumlarımdan həm yaşıl, həm də quru halda istifadə edirlər. Məni çox qədim zamanlardan, hətta daş dövründən insanlar becərməyə başlamışlar. İnsanların dostuyam. Salatları, Azərbaycanın bir çox xörəklərinə dad verirəm.

A: Paxlalılar fəsiləsinin daha bir nümayəndəsi ağ akasiya söhbətə qarışdı: paxlalılar fəsiləsinin nümayəndəsiyəm. Noxuddan fərqli olaraq mən bəzək bitkisiyəm, həm də bal verən bitkiyəm. Meşə zolaqlarının salınmasında məndən istifadə olunur. Oduncağım bir çox sahələrdə tikinti, mebel istehsalı və s. faydalıdır. Ətrim insanları, həşəratları, xüsusilə arıları valeh edir. Onlar nektarımdan çoxlu bal hazırlayırlar. Bal keyfiyyətli qida olmaqla, tərkibi vitaminlər, mineral maddələrlə zəngindir. Balın min bir dərdin dərmanıdır.

A: Meyvə və tərəvəzlərin söhbəti badımcanı da cəlb etdi. O dedi. badımançiçəklilər fəsiləsindənəm. Vətənim Hindistandır. Çiçəyim xaricdən bənövşəyi, daxildən isə sarı rəngdədir. Meyvələrim tünd bənövşəyi, qara rəngdədir, giləmeyvədir. Müxtəlif yeməklərin, şorabaların hazırlanmasında məndən istifadə olunur. Meyvələrimdən hazırlanan xörəklər həm çox dadlı və həm də sağlamlıq üçün faydalıdır. İnsanlar mənim kürümü çox sevirlər. Çünki onu uzun müddət saxlamaq mümkün olur. İlin istənilən vaxtı ondan istifadə edirlər.

A: Badımcanın yanında duran qıpqırmızı pomidor söz aldı və dedi: Mən də həmin fəsilədənəm. Çiçəklərim sarı rəngdədir. Meyvələrim giləmeyvə olub, müxtəlif vitamin və başqa maddələrlə zəngindir. Mən də müxtəlif yeməklərin hazırlanmasında iştirak edirəm. Xörəklərə həm dad, həm də gözəllik verirəm. Əvvəllər məni qırmızı alma adlandırmışlar. Məndən elə konservlər hazırlayırlar ki, ilboyu istifadə etmək mümkün olur.

A: Fəsilənin digər nümayəndəsi olan kartof torpaqdan başını qaldıraraq dedi: . nədənsə badımançiçəklilər fəsiləsindən olan bitkilərdən məişətdə daha çox istifadə olunur. Mənim bənövşəyi və çəhrayı rəngli çiçəklərim çox gözəldir.

Elə ona görə də ilk əvvəllər insanlar məndən bəzək bitkisi kimi istifadə etmişlər. Xalq arasında isə “İkinci Çörək” adını almışam. Əksər xörəklərdə mənə ehtiyac duyulur. Xörəyi dada gətirirəm. Şirəmdən isə dərman kimi istifadə edirlər.

A: tərəvəzlərin söhbətini diqqətlə dinləyən günəbaxan söylədi: Bitkilər içərisində əhəmiyyətliyərdənəm, çiçəklərim günəşə bənzər olub, gözəl rəngdədir, ona görə də uzun müddət bəzək bitkisi kimi istifadə olunmuşam. Toxumumun tərkibi sənaye əhəmiyyətli yağlarla zəngindir. Onun yağı çıxarıldıqdan sonra qalan hissə jümix adlanır və ev heyvanlarına qiymətli yem kimi verilir. Yağım həm yeməlidir, həm də ondan sabun, lak digər məhsulların istehsalında istifadə olunur. Özüm kimi çiçəklərim də mürəkkəbdir. Odur ki, mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsini yaratdıq.

A: Tərəvəzlərin söhbətini səbirlə dinləyən əməkəməci də öz fikrini söylədi: Mən əməkəməcilər fəsiləsindənəm. Gövdə və yarpaqlarım həm bişmiş, həm də çiy halda yeyilir. Göyərti kimi xörəklərə qatılır, yaxşı bal verən bitkiyəm. Dəmləməm öskürəyi kəsir, ona görə də məndən bir çox dərmanlar hazırlanır.

A: Əməkəməcinin sözlərindən ruhlanan ispanaq da söz aldı. Dedi, mən birillik ot bitkisiyəm. Tərəvəz bitkisi kimi becərilirəm, yarpaqlarımdan kökətrafi rozet halında olarkən göyərti kimi istifadə olunur. Əməkəməcilər fəsiləsinin nümayəndəsiyəm. Həzmi yaxşılaşdırır, qan təzyiqini, aşağı salıram. Xörəklərə dad və ətir verirəm. İnsanlar ilboyu məni yetişdirir və istehlak edirlər. Həm iqtisadi, həm də tibbi fayda görürlər.

A: Tərəvəzlərin söhbətlərinə meyvələrin şahidi olan üzüm də qarışdı. Dedi: meyvələr içərisində məni də çox sevirlər. Məndən sirkə, şərab, abqora hazırlayırlar. Mürəbbəm, doşabım, kişmişim ağızların dadıdır. Yarpaqlarımdan müxtəlif xörəklər hazırlayırlar. Giləmeyvələrim B və C vitaminləri ilə zəngindir. Həm də dərman əhəmiyyətlidir. Növlərim çox müxtəlifdir, süfrələrin bəzəyidir. Ürək, qan-damar sistemi, tənəffüs yolları, mədə-bağırsağ və böyrək xəstəliklərinin müalicəsində istifadə olunuram. Məndən çox istifadə edənlər heç vaxt xəstələnməzlər.

Bütün bu danışıqları eşidən uşaqlar meyvə və tərəvəzlərə söylədilər: Sizin əsas xüsusiyyətlərinizlə tanış olduğumuza görə çox sevinirik. Deməli, siz tərəvəz və meyvə bitkiləri insanlar üçün çox əhəmiyyətlisiniz. Odur ki, biz insanlar mübahisə etmədən sizin hər birinizdən yerində və miqdarında istifadə etməliyik. Birinizin təsərrüfatda, digərinizin texnikada, təbabətdə, gülçülükdə, sənayedə və s. əhəmiyyətiniz böyükdür. İnsanların həyatında hər birinizin özünəməxsus rolu vardır. Sizi birlikdə qəbul etdikdə insanlar daha sağlam olurlar. İnsanların sizə böyük ehtiyacları vardır. Siz onlardan öz faydanızı əsirgəməyin. Gəlin əl-ələ verək, dostluq edək. Həm sizin üçün, həm də bizim üçün yaxşı olsun.

A: Onlar bundan sonra dost oldular, sağlam və xoşbəxt yaşadılar.

Səhnəcik başa çatdıqdan sonra müzakirə aparılır. Hər bir meyvə və tərəvəzin faydalı olduğu nəticəsi çıxarılır. Eyni zamanda şagirdlərin rolları ifadə etmələri qiymətləndirilir, refleksiya edilir. Şagirdlər səhnəciyin obrazlarını yaxından tanıyır, onlardan məişətdə, həyatda necə istifadə etməyi, onlara qulluq göstərməyi öyrənirlər. Bu bilik və bacarıqlar onların həyat bacarıqlarının inkişafına ciddi təsir göstərir. Elmin həyatla beləcə əlaqələndirilməsi təlimin keyfiyyətini yüksəldir, şagirdlərin təlimlə yanaşı həyat bacarıqlarını da inkişaf etdirir. Bütün bunlar ali bir məqsədin, məktəb məzununun hərtərəfli inkişafa istiqamətlənən şəxsiyyət kimi formalaşmasına zəmin yaradır [4. Səh.134].

Şagird biologiya fənnindən əldə etdiyi nəzəri bilikləri öyrənməklə kifayətlənmir. O, həm də canlıların müxtəlifliyi, həyati xüsusiyyətləri, yayılması, qorunması, insan və onun sağlamlığı, canlılarda fiziki və kimyəvi proseslərin baş vermə səbəbləri, ekoloji problemlərin, canlıların bir-biri və cansız təbiətlə qarşılıqlı əlaqəsinin mahiyyətini dərk etməklə gündəlik həyatda qarşılaşdığı bioloji hadisələrin həllində bacarıq nümayiş etdirir. Bu sahədə çox problemləri həll etməli olur. Müqayisə, təsnifatmə təhlil və tədqiq etmə fəaliyyətini şagird canlıların quruluşu, müxtəlifliyi, oxşar əlamətlərinə görə qruplara bölünməsi, yayılması xüsusiyyətlərini, onlarda baş verən həyati prosesləri müqayisə və təhlil etməklə tədqiqatlar araşdırmalar aparır. Şagird öyrəndiklərini mexaniki olaraq yadda saxlamır. O, ümumiləşdirmə, mühakimə aparmaqla əldə etdiyi bu məlumatları ümumiləşdirir, eksperimentlər aparmaqla, təcrübi yolla təsdiq edir. Təbii mühitdə canlılar aləmi üzərində müşahidələr aparmaqla, bitkilərin yetişdirilməsi, heyvanların bəslənməsində fəallıq göstərir, insan sağlamlığının qorunması ilə bağlı təşəbbüs göstərir. Mühakimə yürütmək və əldə etdiyi bilikləri tətbiq etmək və nəticə çıxarmaq bacarıqlarına yiyələnir. Şagird tədris prosesində öz yoldaşları, müəllimləri ilə ünsiyyət saxlayır, fikir mübadiləsi aparır və fikirlərini aydın bir şəkildə izah edir, başqalarını səbrlə dinləyir, diskussiyalara daxil olur, özünün və yoldaşlarının səhvlərinin aradan qaldırılmasına səy göstərir. Şagird təşkil və təqdim etmə fəaliyyəti nəticəsində insanın sağlamlığı, ətraf aləmin qorunması, elmin tarixi inkişafı, tədqiqatların və təcrübələrin nəticələri ilə bağlı diskussiyalar, görüşlər təşkil edir, konfransların keçirilməsində fəallıq göstərir. Bu tədbirlərdə özünün qazandığı bilik və bacarıqlarını, əldə etdiyi nəticələri digər iştirakçılarla bölüşməyi bacarır [2. səh. 212].

Biologiyanın tədrisində rollu oyunlar üsulundan istifadə, şagirdlərdə həyati bacarıqların aşılınması, təlimə marağı artırır, onun keyfiyyətini yüksəldir, şagirdlərin sağlamlıqlarına həyatda fəal mövqe tutmalarına, bir sözlə onların şəxsiyyət kimi formalaşmalarına xidmət edir.

Problemin həllinə aşağıdakı təkliflərin tədrisdə nəzərə alınması şagirdlərin həyati bacarıqlarını mükəmməlləşdirir, onların hərtərəfli şəxsiyyət

kimi formalaşmasını təmin edir. Müəllimlər problemin həllində fəal olmalı, dərslərində fəal təlim metodlarını və İKT-ni tətbiq etməklə həyati bacarıqların aşılmasını həyata keçirilməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Hacıyeva H.M., Abdullayeva T.Q., Hacıbəyova E.Ə.* Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın fəal təlim metodları ilə tədrisi metodikası(metodik vəsait). 212 səh. Bakı-2014.
2. *Hacıyeva G.N.* Biologiyanın tədrisi metodikası (ali məktəblər üçün dərslik). 358 seh. Bakı-2019.
3. *Hüseynov Ə.M., Hacıyeva H.M, Səfərova E.F., Qıbləliyeva A.* Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın tədrisində kurikulumun tətbiqi(dərs vəsaiti). 150 səh. Bakı-2015.
4. *Səfərova.E.F.* Biologiyanın tədrisində həyati bacarıqların aşılması ilə şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılması (dərs vəsaiti). 170 seh. Bakı-2018.

Redaksiyaya daxil olub 02.06.2020